ANKARA UNIVERSITY

RESEARCH CENTER OF TURKISH GEOGRAPHY

TÜCAUM 2022

INTERNATIONAL GEOGRAPHY SYMPOSIUM

12-14 OCTOBER 2022

PROCEEDINGS

Editors: Necla Türkoğlu, Kerime Karabacak, Ergin Gökkaya, Esra Tunçel Gökkaya, Gönül Mutlu, Muhammet Öksüz, Neriman Kılınç, Rahime Zobu, Saitcan Güngördü

http://tucaum.ankara.edu.tr/

tucaum@ankara.edu.tr

TÜCAUM 2022 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu
TÜCAUM 2022 International Geography Symposium
12-14 Ekim 2022 /*12-14 October 2022*, Ankara

İstanbul İlçelerinde Emek-Yoğun Tekstil Sanayi ve Kentleşme İlişkisi

The relationship between labor-intensive textile industry and the urbanization in Istanbul's districts

Canan Külek[1], Canan Zehra Çavuş[*1]

[1]*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Terzioğlu Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çanakkale*

Öz: *Türkiye ekonomisine 2021 yılında yaklaşık 12 milyar $ ile önemli katkı sağlayan tekstil sanayi 20.yy'ın ikinci yarısından sonra kentlerde önemli nüfus hareketliliğine sebep olmuştur. Bu hareketliliğin en fazla yaşandığı kent olan İstanbul'a yönelik gerçekleşen göç hareketleri sonucunda nüfusun artması zamanla arazi fiyatlarının da artmasına yol açmıştır. İstanbul'un merkezinde kurulan tekstil sanayi faaliyetlerinin çepere taşınmasıyla çözülmeye çalışılan bu durum, nüfusun da taşınmasının önünü açmış ve yeni idari birimler ortaya çıkmıştır. Kentsel alanın genişlemesi ve emeğe dayalı tekstil sanayi faaliyetlerinin hareketliliği sonucu gerçekleşen mekânsal büyüme İstanbul merkezinde taşınamaz duruma gelmiştir ve desentralizasyon süreci hızlanmıştır. Bu çalışmada da emeğe dayalı sektör olan tekstil sanayinin, kurulduğu İstanbul ilçelerinde kentleşme sürecine olan etkileri ele alınmıştır. Özellikle 1950 sonrasında İstanbul'da tekstil sanayi faaliyetleri hangi yönde nasıl ilerlemiş, nüfusu nasıl etkilemiş sorularının cevabı aranmış olup elde edilenler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında irdelenmiştir. Elde edilen sonuçlar yaklaşık 1 milyon kişiye istihdam sağlayan ucuz ve yoğun emeğe dayalı tekstil sanayi faaliyetlerinin kurulduğu ve taşındığı yerlerde nüfusu kendine çekerek kentleşmeyi artırdığını göstermiştir. Aynı zamanda bu sürecin yeni idari yönetimlerin ortaya çıkmasına öncülük ettiği bulgusuna ulaştırırken gelecekte de yeni yerleşimlerin ve yeni idari birimlerin ortaya çıkacağına dair fikirler vermiştir.*

Anahtar Kelimeler: *Kentleşme, Tekstil sanayi, CBS, İstanbul.*

Abstract: *The textile industry, which made a significant contribution to the Turkish economy with approximately 12 billion dollars in 2021, has caused significant population mobility in cities after the second half of the 20th century. The increase in the population as a result of the migration movements towards Istanbul, the city where this mobility was experienced the most, led to an increase in land prices over time. This situation, which was tried to be solved by moving the textile industry activities established in the center of Istanbul to the periphery, paved the way for the population to move, and new administrative units emerged. The spatial growth realized as a result of the expansion of the urban area and the mobility of the labor-based textile industry activities has become immovable in the center of Istanbul and the decentralization process has accelerated. In this study, the effects of the textile industry, which is a labor-based sector, on the urbanization process in the districts of Istanbul, where it was established, were discussed. Especially after 1950, the answers to the questions of how the textile industry activities progressed in Istanbul and how it affected the population were sought and the results were examined in the Geographical Information Systems (GIS) environment. The results obtained showed that cheap and labor-based textile industry activities, which provide employment for approximately 1 million people, increase urbanization by attracting the population in places where they are established and moved. At the*

*İletişim yazarı: Canan Külek, e-posta: canankulek@comu.edu.tr

same time, while reaching the finding that this process led to the emergence of new administrative administrations, it gave ideas that new settlements and new administrative units will emerge in the future.

Keywords: *Urbanization, textile industry, GIS, Istanbul.*

1. Giriş

Türkiye ekonomisinde tekstil sanayi lokomotif sektörü oluşturmaktadır (Uyanık ve Çelikel, 2019). Türkiye dünya pamuk üreticileri arasında 6'ncı sırada yer alırken, tekstil ihracatçısı ülkeler arasında ilk 10 ülke içerisinde yer almaktadır. Pamuk üretiminde sadece 2018 yılında 60,5 milyar $ üretim sağlanmıştır. Tekstil ihracatı 1980'de 602 milyon $ iken 2019'a gelindiğinde tekstilde 12,4 milyar $ ve hazır giyimde 15,5 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. 14,2 milyar $ ile tekstil ve hazır giyim dış ticaret fazlası oluşturarak ülke ekonomisine ciddi kazançlar sağlamıştır (Sanayi Bakanlığı, 2020).

Türkiye düşük hammadde maliyeti ve ucuz işgücü avantajına sahip olması açısından tekstil sanayide gelişmiştir. Sadece dış ekonomideki katkılarıyla değil iç ekonomide de istihdam açısından ekonomiyi beslemektedir. 2016'da ülkede yaklaşık 500 bin kişiye tekstilde istihdam sağlanırken 2019'da yaklaşık 1 milyon kişiye istihdam sağlanmıştır (Uyanık ve Çelikel, 2019). 2019'un ikinci yarısından itibaren bu sayının kayıtsız çalışanlarla birlikte 3 milyonu aştığı belirtilmektedir.[1]

Tekstil sanayide Türkiye kentleri açısından en fazla ihracat oranına sahip kentimiz %40 ile İstanbul'dur (Sanayi Bakanlığı, 2020). 1950 sonrası sanayileşme hareketlerine büyük oranda ev sahipliği yapan İstanbul'da bugün (2021) yaklaşık 15,5 milyon insan yaşamaktadır (TÜİK).

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada İstanbul ilçelerinde yer alan tekstil sanayi işletmelerinin yer seçim sürecini irdelemek, nüfus hareketlerine bağlı olarak şekillenen kentleşme yapısını ortaya koymak amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu işletmelerin mekânsal değişim süreci üzerindeki etkilerini incelemek ve kentleşme ile değişen demografik etkileri belirlemek hedeflenmiştir. Bu amaçla, İstanbul Sanayi Odası (İSO)'ndan tekstil sanayi işletmelerine ait sayı, adres, üyelik tarihi bilgileri elde edilmiştir. Yine İstanbul'da bu işletmelerde çalışan kayıtlı istihdama yönelik veriler Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'dan temin edilmiştir. İstanbul ve ilçelerine ait nüfus verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'den elde edilmiştir. Ayrıca sanayi ve yerleşme alanlarına ait altlıklar CORİNE'den alınırken konuya ilişkin tarihi bilgiler için literatürdeki çalışmalardan yararlanılmıştır.

Elde edilen veriler 1970-2021 arasını kapsamaktadır. Sanayi ve yerleşme alanlarına ilişkin 1970 öncesi bilgilerin literatürden yararlanılarak çıkarıldığı bu çalışmada İstanbul'un sanayileşme ve yerleşme tarihi belirli periyotlarla incelenmiştir.

3. Bulgular ve Analiz

İstanbul'da kurulan ilk sanayi Osmanlı döneminde pamuk iplikçiliği üzerinedir. 1805'te kurulan Beykoz'daki Çuha Fabrikası Türkiye'deki ilk modern tekstil fabrikasıdır. 1826'te kurulan Feshane, 1827 Eyüp'te kurulan iplikhane tekstil sanayinin diğer ilk örneklerinden olmakla birlikte ordunun gereksinimlerini karşılamak için kurulmuşlardır (İnalcık, 2008). Yine cumhuriyet öncesinde tekstil sanayi Mahmutpaşa'da (Fatih) toplanmıştır. Aynı dönemde nüfus da İstanbul boğazı kıyılarında toplanmış olup (Şekil 1) kurulan sanayiler nüfusun toplandığı yerleşim alanları içerisinde kalmıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde İstanbul'da tekstil sanayide yeni lokasyon olarak Bomonti (bugünkü Şişli ilçesinde) seçilmiştir. Bu seçimde etkili olan unsur Bomonti'nin o dönemde İstanbul'un suriçi denilen bölgesine ve çevresine göre düşük maliyete sahip

olmasıdır. Bu seçim sonucunda ilk tekstil sanayi fabrikası 1925'te Mısırlı Trikotaj fabrikası olmuştur (Tümertekin, 2014).

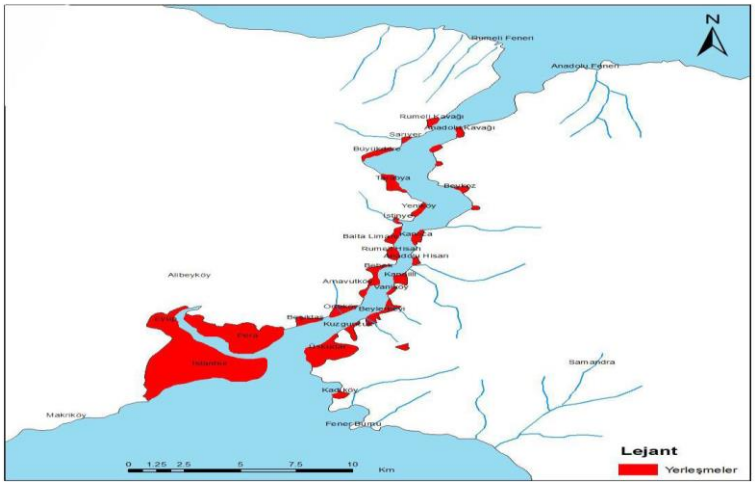

Şekil 1: 19.yüzyılda Yerleşme

Kaynak: Döker, 2012

Çizelge 1'de İstanbul'un 1927-1950 nüfusları gösterilmiştir. 1927'de yapılan nüfus sayımına göre İstanbul nüfusu 699.607 iken İstanbul'un ilçe sayısı ise 7'dir. 1935'e gelindiğinde ilçe sayısı 15'e yükselirken nüfus ise 769.241 olmuştur. 1940'ta nüfus 841.561 iken 1945'te 903.720'e yükselmiştir. 1950'ye gelindiğinde ise İstanbul nüfusu 1 milyonu aşarak 1.025.200'e ulaştığı gözlenmiştir.

Çizelge 1: 1927-1950 Arası İstanbul Nüfusu

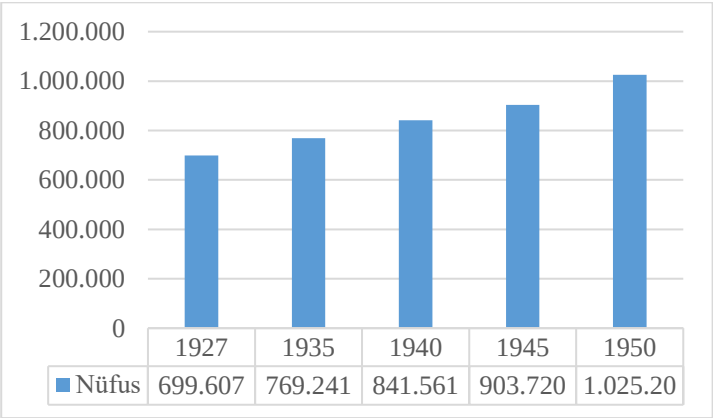

Kaynak: TÜİK

1950'li yıllar sanayi hareketlerinin hız kazandığı yıllardır. Artan sanayileşme hareketleri Türkiye'de nüfus hareketlerine ivme kazandırmış ve kırsal alanlardan kente ve dolayısıyla İstanbul'a yoğun göç yaşanmıştır. Bu durum 1950 sonrası nüfus artışının da en önemli sebebini oluşturmuştur. Gelen nüfusun İstanbul'da dağılımına bakıldığında ise merkezden çevreye doğru nüfusun dağıldığı görülmüştür (Şekil 2).

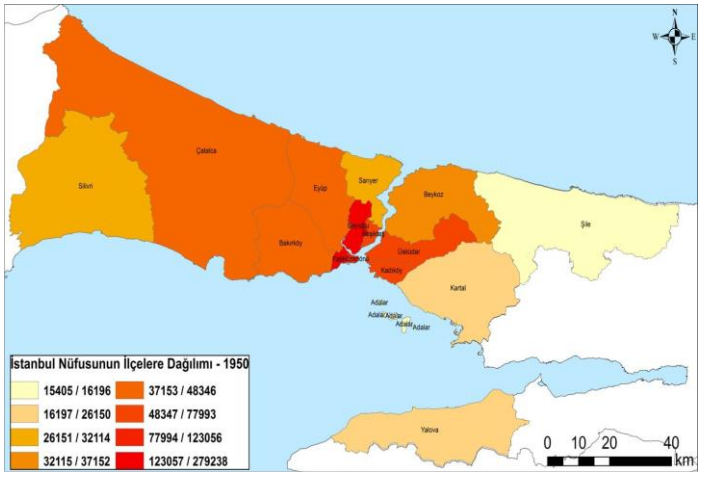

Şekil 2: İstanbul'da 1950 nüfusunun dağılımı

Kaynak: Gökburun, 2017

1950 sonrası İstanbul'a yaşanan yoğun nüfus hareketleri kent yapısında da değişimlere sebep olmuştur. Başta çarpık kentleşme olmak üzere birçok kent sorunu ortaya çıkmıştır. Nüfusun yerleştiği alanlarda gecekondulaşma başlamış ve gecekondu alanları sanayi faaliyetlerine yakın yerlere kurulmuştur. Nüfusun toplandığı bu alanlar yeni sanayi kuruluşları ve maliyetini düşürmek isteyen ve yer arayışında olan sanayi kuruluşları için çekici hale gelmiştir. Yeni sanayi faaliyetlerini çektikçe gecekondu alanları genişlemiş ve kent merkezinden uzakta yerleşen gecekondu alanları kentin içinde kalarak kentle bütünleşmiştir (Tümertekin, 2014).

1970'lere gelindiğinde sanayi faaliyetlerinin ve tekstil sanayinin hala Bomonti ve Mahmutpaşa'da yaygın olduğu görülmektedir (Şekil 3). Bu lokasyonların seçiminde merkeze yakınlık, düşük maliyet faktörlerinin yanı sıra ulaşım da önemli rol oynamaktadır. Önemli ulaşım bağlantılarının olduğu yerlere kurulan sanayi faaliyetleri kendine çektiği nüfusun yerleştiği alanlarda da yeni ulaşım yollarının yapılmasının önünü açmıştır.

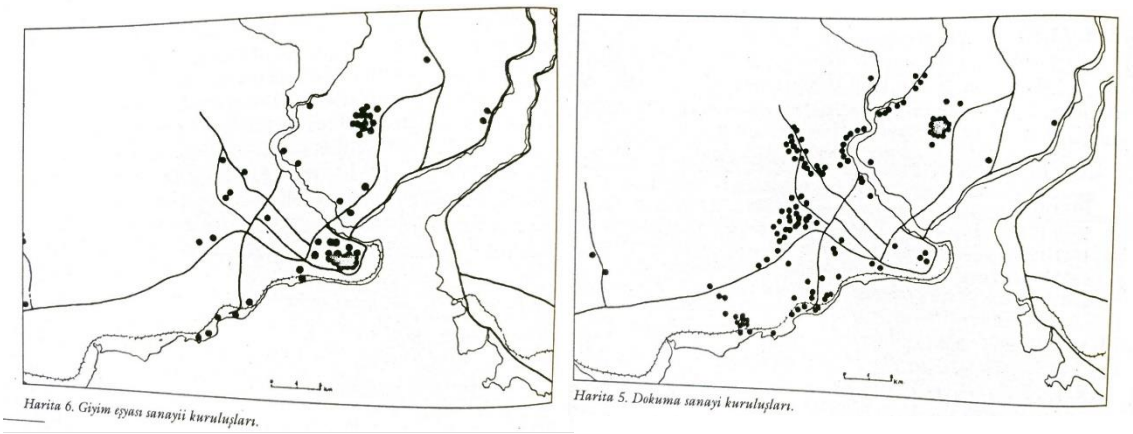

Şekil 3: İstanbul'da Dokuma ve Giyim Sanayi Kuruluşlarının Dağılımı

Kaynak: Tümertekin, 2014

1980'ler sanayi faaliyetleri için önemli değişimlerin olduğu yıllardır. 1980'li yılların başında İstanbul'a küresel kent tanımı yapılması ve 1980'lerin ortalarından sonra Levent ve çevresinin finans merkezi olarak seçilmesiyle sanayi faaliyetlerinin yer seçimini etkileyecek önemli bir sürece girilmiştir (Ayik ve Avcı,

2020). Desentralizasyon yani sanayi faaliyetlerinin merkezden uzaklaştırılması olarak tanımlanan bu süreç ile başta Şişli ve Beşiktaş ilçelerinde yer alan sanayi kuruluşları merkezden taşınarak çevrede yer alan Bağcılar, Başakşehir, Küçükçekmece ilçelerine ve İstanbul'un çevresinde yer alan illere dağılmıştır. Bu dönemde (1980) İstanbul nüfusu 5 milyonu aşarak 5.068.512 kişiye ulaşmıştır.

1990-2020 arası 30 yıllık süreçte de sanayi kuruluşları merkezden taşınmaya devam etmiş ve İstanbul'un iç kısımlarına doğru yayılmaya devam etmiştir (Şekil 4). 1990'da 50 km^2 alana yayılan sanayi kuruluşları 2020'ye gelindiğinde 213 km^2 alana yayılmıştır.

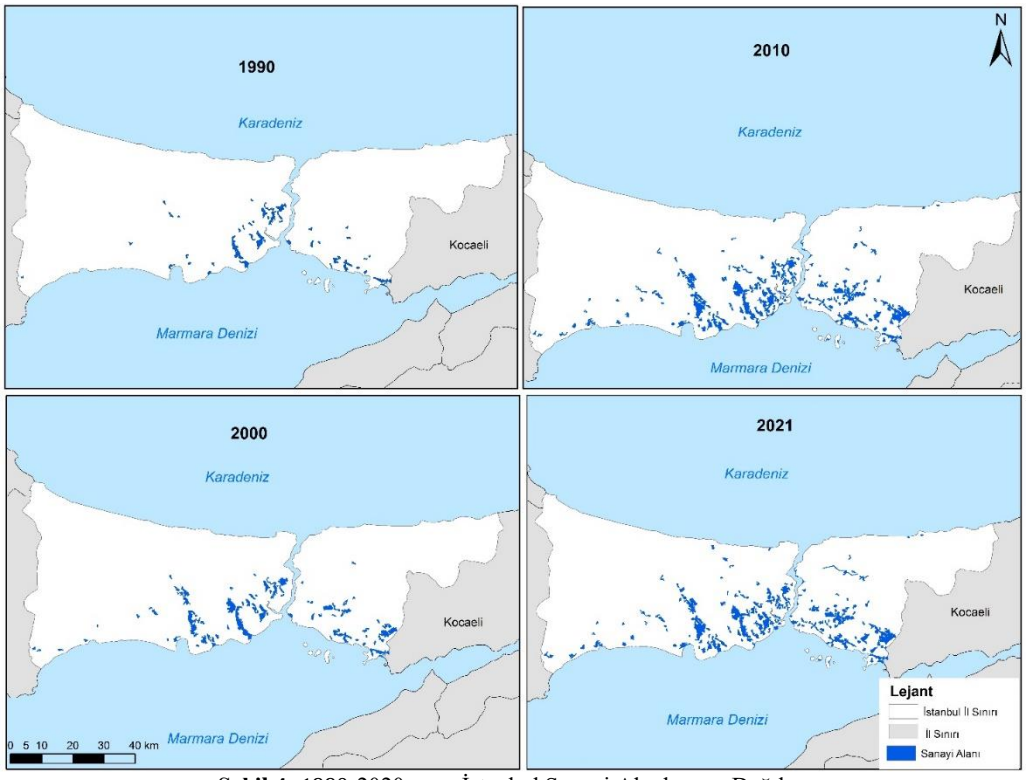

Şekil 4: 1990-2020 arası İstanbul Sanayi Alanlarının Dağılışı

1990-2020 arası dönemde İstanbul'da yerleşme alanlarının dağılışına bakıldığında sanayi alanlarının dağılışıyla paralellik gösterdiği dikkat çekmiştir (Şekil 5). 1990'da 478 km^2 alana yayılan yerleşme alanları 2020'ye gelindiğinde 692 km^2 alana yayıldığı görülmüştür. Şekil 6'da da görüleceği üzere sanayi ve yerleşme alanları birbiriyle bağlantılı şekilde genişlemektedir.

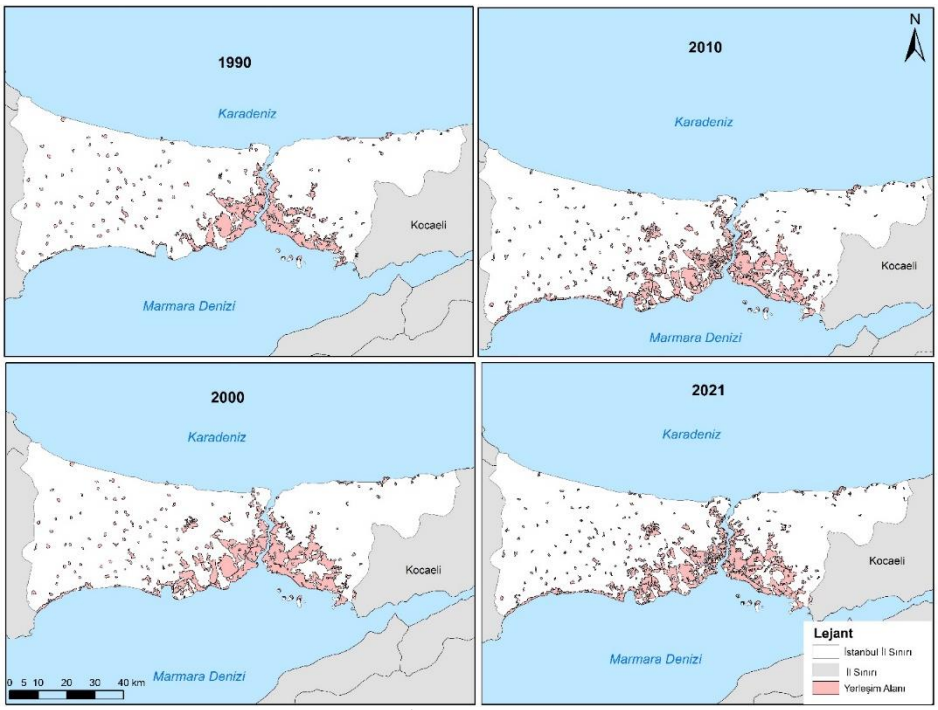

Şekil 5: 1990-2020 Arası İstanbul Yerleşme Alanlarının Dağılışı

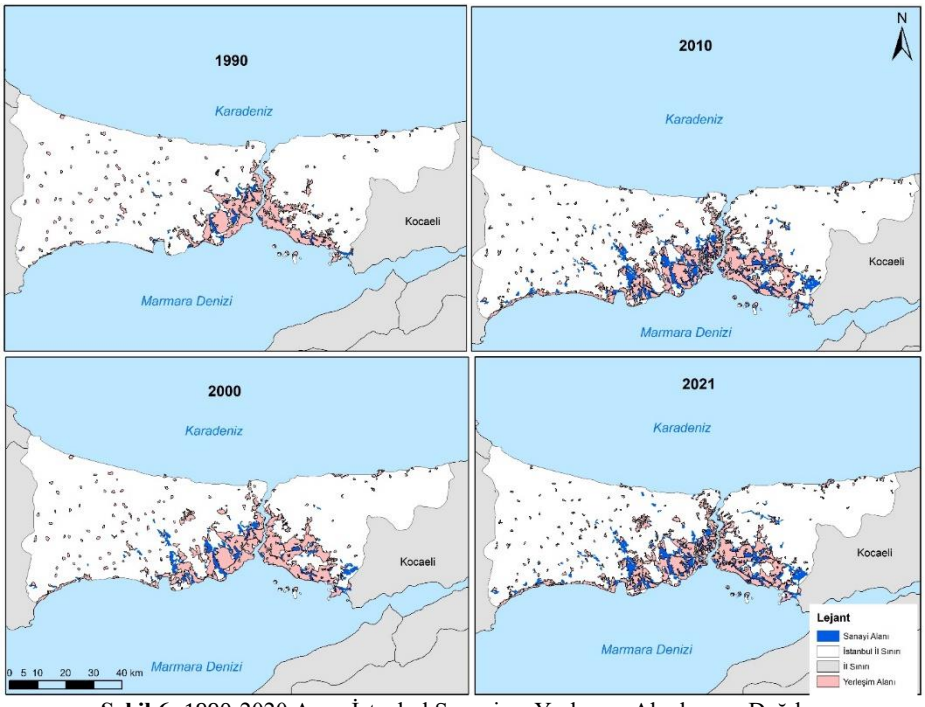

Şekil 6: 1990-2020 Arası İstanbul Sanayi ve Yerleşme Alanlarının Dağılışı

SGK'dan elde edilen veriler doğrultusunda 2001 ve sonrası İstanbul'da tekstil işletmelerinde kayıtlı çalışanların istatistiklerine bakıldığında 2001 yılında 214.112 olan istihdam sayısı 2020 yılına gelindiğinde 378.148'e yükseldiği görülmüştür. Şekil 7'de de görüldüğü üzere istihdam sayısında bazı yıllarda düşüşler olduğu ortadadır. İlk düşüş 2008-2009 arasında dünyada yaşanan ekonomik krize denk gelmektedir. Bir diğer önemli düşüş ise 2014 sonrasına denk gelmektedir ki bu dönemde Suriyeli nüfusun artması ve niteliğin aranmadığı tekstil sanayinde artık ucuz işgücü olarak görülen Suriyeli işçilerin çalışıyor olması etkili olmuştur (Erol vd., 2017; Külek, 2018).

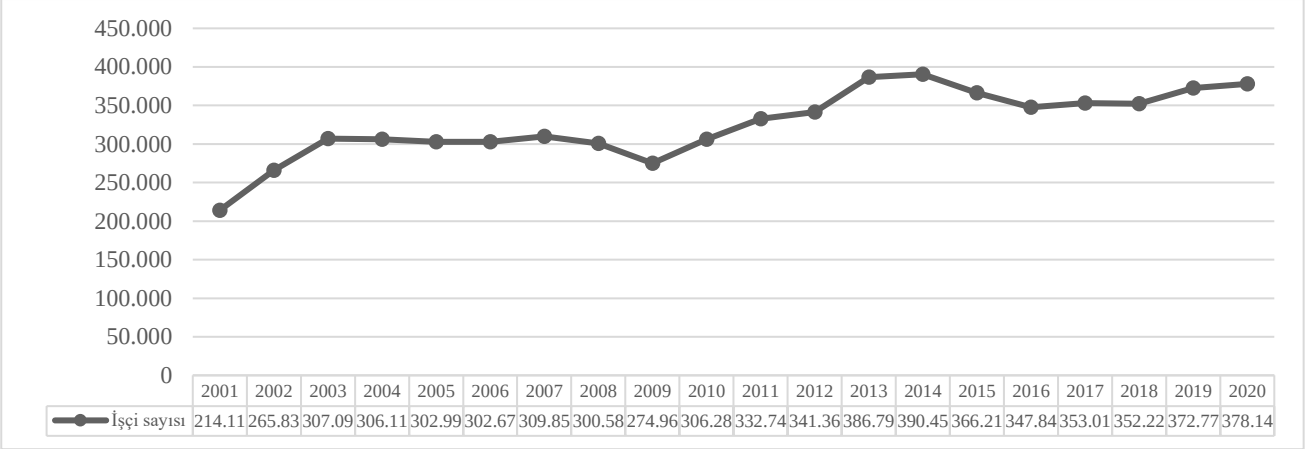

Şekil 7: 2001-2020 Arası İstanbul Tekstil Sanayide Kayıtlı İstihdam Sayısı
Kaynak: SGK

İstanbul ilçelerindeki tekstil sanayi işletme sayılarına bakıldığında İSO verilerine göre İstanbul'da tekstil sanayi sayısında en fazla işletme bulunduran ilçe 611 işletme ile Bağcılar'dır. Ardından 465 işletme ile Güngören, 364 işletme ile Esenyurt gelmektedir. Çizelge 2 incelendiğinde tekstil sanayinin yoğunlaştığı ilçelerin kuruluş tarihlerinin birbirine yakın olduğu ve sosyo-ekonomik olarak birbirine benzeyen ilçeler olduğu dikkat çekmiştir. Tabloda Şişli ilçesi diğer ilçelerden sosyo-ekonomik farklılığı ile dikkat çekmektedir. Bunda da Şişli ilçesinin daha çok tasarım ürünlerine yönelmesi diğer ilçelerden hem hitap edilen pazar hem de üretilen ürünler açısından farklı olmasından dolayı (Temurçin ve Aldrımaz, 2017) diğerlerinden ayrılmaktadır.

Çizelge 2: İSO'ya Kayıtlı Üye Sayısına Göre İstanbul'un Tekstil Sanayinde İlk 10 İlçesi

İSO'ya Kayıtlı Üye Sayısına Göre İlk 10 İlçe (Ocak 2021)			
Sıra	**İlçe Adı**	**Kuruluş Tarihi****	**Üye Sayısı**
1	Bağcılar*	03.06.1992	611
2	Güngören*	03.06.1992	465
3	Esenyurt	22.03.2008	364
4	Bahçelievler	03.06.1992	323
5	Şişli*	01.06.1954	260
6	Bayrampaşa	20.05.1990	238
7	Sultangazi	22.03.2008	229
8	Küçükçekmece	04.07.1987	219
9	Fatih	01.09.1930	208
10	Beylikdüzü	22.03.2008	180

4. Sonuç

İstanbul ilçelerinde tekstil sanayi ile kentleşme ilişkisinin incelendiği bu çalışmada sanayi verileri ile demografik veriler incelenmiş, literatürdeki çalışmalar ile kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda 1950 sonrası başlayan sanayileşme faaliyetlerinin İstanbul'a yönelik nüfus hareketlerinde önemli gelişmelere yol açtığı ve bunun İstanbul'un kent yapısını değiştirdiği görülmüştür. İstanbul'a gelen bu nüfus sanayi alanları etrafında yerleşerek önce gecekondulaşmaya ardından da sanayi alanlarını çevreleyerek zamanla var olan kent yapısı içerisinde kalmasına sebep olmuştur. Ülke ekonomisinde önemli yer tutan tekstil sanayinin bu nüfus hareketlerinde de önemli payı olduğu görülmüştür. Emek-yoğun sanayi olmasının yanında hem niteliğin aranmaması hem de ucuz işgücüne olan talebin olması nüfus hareketlerinin de dinamik olmasını sağlamıştır. Ancak 1980 sonrası küresel kent tanımı yapılan İstanbul için yeni bir sürece girilmiş ve desentralizasyon ile

merkezde yer alan sanayi kuruluşları merkezden uzaklaştırılmaya başlanmıştır. İstanbul'un çevrede yer alan iç kısımlarına doğru gerçekleşen bu taşınma süreci yeni nüfus hareketlerine sebep olarak nüfusun iç kısımlara taşınmasının da önünü açmıştır. Buna 1980 sonrası İstanbul'a yönelik gerçekleşen ikinci büyük göç dalgasının da eklenmesiyle İstanbul nüfusu büyük oranda artmış ve yönetimin kolaylaştırılması için yeni idari birimler kurulmuştur. Desentralizasyon sürecinin devam ettiği günümüzde de nüfus büyümeye devam ederken kentsel yayılma da eşdeğer olarak artmaya devam etmektedir. Bu da geleceğe yönelik ilçe nüfuslarının daha da artacağı bunun da yönetimi zorlaştırması sebebiyle yeni idari birimlerin kurulmasına yol açacağı düşünülmektedir.

Notlar

1. Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Çalıştayı, https://www.ensonhaber.com/ekonomi/hazirgiyim-ve-tekstil-sektorunde-istihdam-1-milyonu-asti , Erişim tarihi: 28.10.2022

Referanslar

Ayik, U., Avcı, S. (2020). Büyükdere Caddesinde Sanayileşme ve Sanayisizleşme Süreçlerinin Mekansal Yansımaları, *Coğrafya Dergisi*, sayı 40, 203-217.

İnalcık, H. (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar,* Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

İSO, https://eoda.iso.org.tr/UyeArama/UyeArama Erişim Tarihi: 15.12.2020

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). Tekstil, Hazır Giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri Raporu.

SGK. http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/devredilen_kurum_istatistikleri/ssk_devredilen Erişim Tarihi: 20.10.2022

Temurçin, K., Aldırmaz, Y. (2017). İstanbul İlinde Tekstil Dokuma ve Giyim Sanayi: Yapısı, Özellikleri ve Dağılışı. *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları,* Pegem Akademi, Ankara.

TÜİK, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr Erişim Tarihi: 20.10.2022

Tümertekin, E. (2014). *İstanbul: İnsan ve Mekân,* Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Uyanık, S., Çelikel, D. C. (2019). Türk Tekstil Endüstrisi Genel Durumu, *Teknik Bilimler Dergisi*, cilt 9, sayı 1, 32-41.